

NAUKI PEDAGOGICZNE

Jan Żebrowski*

Wychowanie wielokulturowe w społeczeństwie obywatelskim

Duże są wyzwania, jakie edukacja powinna podjąć w świecie coraz bardziej wielokulturowym. Wychowanie wielokulturowe to jeden z nurtów współczesnej pedagogiki. Jego zadaniem jest przygotowanie ludzi do życia w pluralizmie kulturowym i etnicznym. Ważne są tu też zadania praktyczne stojące przed polską pedagogiką, nie tylko w obliczu integracji europejskiej, lecz również ze względu na perspektywę naszych wewnętrznych problemów i czasami konfliktów o charakterze międzykulturowym. Najtrwalszym następstwem dotychczasowego podziału Europy stały się różnice kulturowe. Dość długa izolacja sprawiła, że te dwie części Europy „mówią do siebie odmiennymi językami”¹. Zjawiska związane z wielokulturowością są swoistym wyzwaniem stojącym przed człowiekiem XXI wieku. Zachodzące w Europie i na świecie zmiany zmierzają do stworzenia świata bez podziałów i są często określane mianem globalizacji. Problemy te wywołują wiele kontrowersji i – jak podkreśla Kazimierz Rędziński – „dla jednych globalizacja stanowi proces pożądaný, dający nadzieję na rozwiązanie problemów nękających ludzkość, dla innych zaś rysuje się jako zjawisko niebezpieczne”².

Zachodzące przeobrażenia w różnych dziedzinach życia społecznego, ekonomicznego, politycznego i kulturowego sprawiają, że Polska w coraz większej mierze jawi się jako mozaika grup i zbiorowości społecznych o zróżnicowanych właściwościach, dążeniach i interesach. Wychowanie międzykulturowe stanowi odpowiedź na rzeczywistość wielokulturowego społeczeństwa. Odwołuje się do kultury rozumianej jako „względnie zintegrowanej całości obejmującej zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej kształconych i przyswajanych w toku interakcji oraz zawierającej wytwory takich zachowań”³. Chodzi tu o ogół wytworów działalności ludzkiej, wartości

* Prof. zw. dr hab. Jan Żebrowski, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna.

¹ H. Kwiatkowska, *Europejski wymiar edukacji: próba identyfikacji idei – implikacje dla kształcenia nauczycieli*, „Studia Pedagogiczne” 1995, t. LXI, s. 61.

² *Edukacja wobec wielokulturowości*, red. M. Janukowicz, K. Rędziński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2002, s. 5.

³ A. Kłoskowska, *Kultura masowa*, PWN, Warszawa 1980, s. 40.

i uznawanych wzorów postępowania przyjętych w danych zbiorowościach i przekazywanych z pokolenia na pokolenie – podkreśla Jan Szczepański⁴. W naukach społecznych kultura ma wielorakie znaczenie. W socjologii jej treść została przeniesiona na bogatą sferę ludzkich czynów, zachowań, wytworów i myśli. W pedagogice do kultury zwykło się zaliczać wychowanie człowieka, jego moralny postępek, a także instytucje kulturalne służące temu wychowaniu oraz moralnemu postępowaniu człowieka i, oczywiście, wartości. Kultura łączy w swoisty sposób ludzi i równocześnie różnicuje ich w zależności od tego, do jakiej grupy należą. Według Leona Dyczewskiego kultura Europy w ujęciu całościowym to „wspólny system znaczeń i ich powiązań. Jest on podstawą porozumiewania się Europejczyków, kształtowania się między nimi więzi, poczucia wspólnoty. Wspólne tworzenie znaczeń i ich powiązań w ramach Europy jest procesem wzbogacania systemu międzypersonalnej komunikacji, a tym samym procesem jednoczenia się Europy”⁵.

Dla wychowania międzykulturowego istotne jest poszanowanie prawa ludzi do odmienności kulturowej. Bogusław Śliwerski słusznie zauważa, iż powinno ono prowadzić „[...] do ich partnerskiego współżycia i pokoju bez usilnego dążenia do harmonii, ale do umiejętnego rozwiązywania pojawiających się na tym tle różnic czy konfliktów: ze względu na zajmowanie się społecznymi warunkami życia czy doraźnego przebywania ludzi w obcej sobie kulturze jest ono działalnością polityczną, interweniując czy wprowadzając w społeczeństwie określone zmiany [...]”⁶. Zjawiska związane z przenikaniem i przemieszczaniem treści kultur narodowych są badane i opisywane przez specjalistów różnych dziedzin. Socjologia, a w dużym stopniu także antropologia kultury, odznaczają się różnaitością ujęcia tego zagadnienia, kultura jest bowiem zawsze atrybutem lub akcesorium procesu społecznego⁷. Biorąc pod uwagę odmienność kultur i różnorodność nowych zjawisk, próbuje się wyodrębnić kilka faz prowadzących do wielorakich następstw. Zwykle na początku występują sytuacje konfliktowe (starcia się dwóch kultur), a następnie procesy akomodacji (zewnętrzne przystosowanie), po czym mają miejsce próby poznawania kultury zastanej i poszukiwanie punktów stycznych z kulturą rodzimą. Dochodzi więc do adaptacji kulturowej wyrażającej się w tolerancji dwu kultur⁸.

Edukacja wielokulturowa opiera się na teorii pluralizmu kulturowego. Walczą z monokulturalizmem – podkreśla Jerzy Nikitorowicz – próbowano

⁴ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970, s. 78.

⁵ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1993, s. 85.

⁶ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1998, s. 297.

⁷ A. Kłoskowska, *Otwartość i sąsiedztwo kultur narodowych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1997, nr 1, s. 49; też, *Kultura narodowa u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

⁸ B. Śliwerski, dz. cyt., s. 292; J. Bińczycka, W. Jacher, *Problematyka kulturowa i wychowawcza migrantów*, „Chowanna” 1980, nr 2.

wprowadzić do szkół „kulturowy pluralizm”, aby zredukować braki edukacyjne dzieci z grup mniejszościowych. Zbyt dużo uwagi poświęcono kulturowej i etnicznej tożsamości, a za mało stosunkom grup mniejszościowych z grupami dominującymi⁹. Powinno się promować warunki pozwalające mniejszościom podtrzymywać i rozwijać swoją kulturę, widzieć potrzeby, zachowania ważnych elementów tożsamości, ze szczególnym uwzględnieniem religii, języka, tradycji i kulturowego dziedzictwa. „Państwa powinny zrezygnować z asymilacji osób należących do mniejszości narodowych wbrew woli oraz chronić wszelkimi działaniami z zamiarem asymilacji. Obowiązkiem państw jest rozwijanie ducha tolerancji i dialogu kultur oraz współpracy wszystkich ludzi żyjących na ich terytorium, niezależnie od tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej lub religijnej, zwłaszcza w dziedzinie edukacji” – stwierdza J. Nikitorowicz¹⁰.

Od ostatnich dziesięcioleci XX wieku można obserwować wzrost zainteresowania problemami narodowościowymi i etnicznymi oraz związaną z nimi edukacją kulturową i międzykulturową. Obserwuje się również renesans regionalizmu, a więc swoisty zwrot jednostek ku swoim korzeniom i małym ojczyznom. Nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale i w krajach Europy Zachodniej coraz wyraźniej dają o sobie znać ruchy etnoregionalne, zabiegające o większą autonomię i podmiotowość kulturalno-etniczną dla swych społeczności. Już od dłuższego czasu mniejszości narodowe domagały się większego respektowania praw do ochrony własnej kultury i języka¹¹. Problemy te znalazły odbicie w wielu dokumentach i raportach UNESCO, Rady Europy i Parlamentu Europejskiego.

W raporcie dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delors'a, stanowiącym przesłanie do narodów świata, mocno podkreślono zagadnienie edukacji do świata wielokulturowego. W publikacji tej, zatytułowanej *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, wyrażone zostało pragnienie przyszłości lepszej i sprawiedliwszej, na pierwszy plan wysunięto ideały pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej. Jediną drogą zmiany świata jest ta, która się dokonuje z woli i wewnętrznej siły człowieka, jego oczekiwań i dążeń. W Raporcie – podkreśla Józefa Bałachowicz – „nie proponuje się nowych rozwiązań, lecz przedstawia się idee, oczekiwania i analizy skłaniające do przemyśleń nad rolą edukacji i jej miejscem w każdym

⁹ J. Nikitorowicz, *Problemy edukacji regionalnej i międzykulturowej w pedagogice społecznej*, [w:] *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka*, red. E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, E. Cyrańska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1980, s. 439–440; por. także: *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*, red. J. Nikitorowicz, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 1995; *Kreowanie tożsamości. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005; J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

¹⁰ J. Nikitorowicz, *Problemy edukacji...*, dz. cyt., s. 15.

¹¹ B. Synak, *Kaszubska tożsamość, ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1998, s. 7.

społeczeństwie¹². Punktem wyjścia rozważań podjętych przez Komisję były uwarunkowania polityczne, socjalne i kulturowe dzisiejszej i przyszłej oświaty. Za problemy kluczowe uznano zagadnienia populacji, środowiska, zatrudnienia, nacjonalizacji, globalizacji, mniejszości narodowych, rasizmu, rynku pracy oraz struktury zawodowej. Według J. Delors'a najbliższa przyszłość będzie uzależniona od takich czynników, jak: globalizacja, procesy społeczne i gospodarcze, koniec zimnej wojny i rozpad ideologicznie przeciwstawnych bloków oraz rosnące znaczenie środków przekazu i komunikowania się, globalizacja kultury i nierówności cywilizacyjne. Te uwarunkowania mogą wywoływać różne napięcia i konflikty, ale powinniśmy nauczyć się je przewyżczać dla kształtowania naszego życia w „globalnej wiosce”¹³. Celem nadrzędnym edukacji jest, zdaniem Komisji, kreatywny rozwój jednostki, odkrywanie i eksponowanie możliwości człowieka. Cel ten można osiągnąć, uwzględniając cztery podstawowe rodzaje uczenia się: 1) uczyć się, aby żyć wspólnie, 2) uczyć się, aby wiedzieć, 3) uczyć się, aby działać, 4) uczyć się, aby być.

Umiejętność współżycia jest jednym z najważniejszych wyzwań, nakazów współczesności. W Raporcie wskazuje się na wagę systematycznego przygotowania do życia „w warunkach mieszania się kultur, rasji, systemów wartości, podziału dóbr i współzawodnictwa, ale także współpracy i integracji, poszanowania standardów i norm międzynarodowych [...]”¹⁴. Z jednej strony globalizacja gospodarki powoduje nawiązywanie stosunków funkcjonalnych między producentami i konsumentami różnych kontynentów i regionów, z drugiej zaś gwałtowna ekspansja sieci komunikowania, przede wszystkim w dziedzinie mediów audiowizualnych, przybliży zdarzenia, które zwykle się uważa za dalekie i obce. Dalekie stają się coraz bardziej bliskie. Ponieważ przemysł kulturalny za pośrednictwem parabolicznych anten i dystrybutorów kaset wideo propaguje styl życia klas średnich zurbanizowanego i uprzemysłowionego Zachodu, świat wielokulturowy uniformizuje się, a wartości kulturowe typowe dla tego stylu życia stają się w pewnym sensie normami międzynarodowymi – podkreśla w Raporcie Rudolf Starenhagen – politolog i socjolog meksykański¹⁵. Zdarza się również tak, iż „idea narodu monoetnicznego, kulturowo jednolitego jest najczęściej przywoływana, aby ukryć fakt, że dane państwa zasługiwałyby raczej na miano etnocentrycznych, skoro jedna większościowa lub dominująca grupa etniczna zdolna jest narzucić tam swoją własną wizję narodowości innym

¹² J. Bałachowicz, *Przesłanie do narodów świata w sprawie oświaty i wychowania*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 5.

¹³ Tamże, s. 31.

¹⁴ Tamże, s. 31–32.

¹⁵ R. Starenhagen, *Edukacja do świata wielokulturowego*, [w:] *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI Wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa*, przeł. W. Rabczuk, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich; Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998, s. 249–250.

członkom społeczeństwa [...]”¹⁶. Prawdą jest, iż wiele współczesnych konfliktów etnicznych na świecie zrodziło się wskutek niewłaściwego rozwiązywania tych problemów na danym obszarze.

Nie ma dziś powrotu do czystych kultur narodowych. Coraz wyraźniej wchodzimy w orbitę tworzącej się kultury światowej. W naszym europejskim wymiarze wszelka edukacja powinna charakteryzować się otwarciem ludzi na inność, na różnice międzykulturowe, celem bowiem pedagogiki międzykulturowej jest stworzenie równoprawnych warunków życia dla różnych kulturowo i etnicznie grup żyjących w ramach danego społeczeństwa. Według Henryki Kwiatkowskiej edukacja ma kształtować świadomość człowieka „zgodnie z genezą o istocie ludzkiej, usprawniając go tym samym do określenia miejsca w historii i zarazem czyniąc go pełnomocnym w odbieraniu innych ludzi mających także własną historię i własne w niej miejsce”¹⁷. Wiadomo, że w skali globalnej wymóg solidarności nakazuje otwarcie się na innych i potrzebę ich zrozumienia z jednoczesnym poszanowaniem różnic. Europa przyjmuje coraz więcej ludzi z zewnątrz. Traktowanie tych ludzi jako normalnych współobywateli i potencjalnych współpartnerów, aby czuli się jak najkrócej „obcymi” wśród „obcych”, zależy od jasnej, niesprzecznej wewnętrznie polityki imigracyjnej i właściwego przekonania większości członków społeczeństwa. Brunon Bartz słusznie zauważa, że „tego ostatniego można dokonać tylko za pomocą rozwoju nowej dziedziny nauk o wychowaniu, którą nazwano edukacją wielokulturową [...]”. W tym sensie – stwierdza autor – rozwój jej jest równocześnie warunkiem pomyślnego przebiegu integracji europejskiej¹⁸. Różne uprzedzenia, nacjonalizm i etnocentryzm oraz w niemałej mierze rasizm stwarzają konflikty, pojawiają się akty przemocy. Powstawanie społeczeństw wielokulturowych to efekt wielu procesów cywilizacyjnych, takich jak wzmożony ruch migracyjny do wysoko rozwiniętych krajów przemysłowych, uznanie praw człowieka i mniejszości etnicznych do współkształtowania demokracji w tych krajach oraz globalizacja komunikacji w kontaktach międzyludzkich. O tych trzech fenomenach pisze B. Bartz w interesującej publikacji dotyczącej wielokulturowego wychowania¹⁹. Na pewno mniejszości współczesne przejawiają rosnącą aktywność na ogół nie dlatego – jak podkreśla Brunon Synak – „że są bardziej prześladowane czy dyskryminowane, lecz dlatego, że odczuwają większe potrzeby podtrzymywania swej odrębności oraz mają większe możliwości działania w różnych dziedzinach, a zwłaszcza szerszy ku temu zakres praw”²⁰.

¹⁶ H. Kwiatkowska, dz. cyt., s. 69.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ B. Bartz, *Edukacja wielokulturowa jako warunek integracji europejskiej*, [w:] *Transformacja w edukacji – konieczność, możliwości, realia i nadzieje*, red. E. Podoskiej-Filipowicz, H. Błażejowskiego i R. Gerlacha, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1995, s. 75.

¹⁹ B. Bartz, *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji, Duisburg–Radom 1997, s. 5.

²⁰ B. Synak, dz. cyt., s. 7.

Polska jest krajem krzyżujących się wpływów kulturowych, leży bowiem w centrum Europy, od wieków była i jest obszarem tych wpływów, co wiąże się ze zróżnicowaniem zamieszkującej w jej granicach ludności. Efektywność podejmowanych rozwiązań zależeć będzie – w dużym stopniu – od procesów wzajemnej akceptacji, zarówno ze strony ludności osiadłej, jak i napływającej. W zakresie omawianych zjawisk niezbędna jest odpowiednia regulacja prawna, jak również intensywniejsza współpraca z krajami o większym doświadczeniu w zakresie edukacji wobec wielokulturowości²¹.

W Polsce wzrasta liczba imigrantów, uchodźców, przesiedleńców z innych krajów. Jest też niemała rzesza obywateli obcych państw, którzy przebywają w naszym kraju na niepewnym statusie turysty, choć zajmują się zupełnie czym innym. Corocznie po kilka tysięcy przybyłych legalnie obywateli stara się o status uchodźców politycznych. Coraz więcej obcokrajowców przyjeżdża, by podjąć w Polsce pracę – zakładają różne firmy, trudnią się handlem; istnieje ponadto rynek usług matrymonialnych. Są to więc nowe problemy dotyczące cudzoziemców, którymi powinna również zajmować się pedagogika społeczna. Wychowanie wielokulturowe to dyscyplina naukowa stanowiąca odpowiedź na rzeczywistość społeczną, którą charakteryzuje wielokulturowość; chodzi tu także o różne wzory zachowań i sposobów komunikowania się, na co zwraca uwagę Danuta Lalak²².

Zdaniem autorki w perspektywie integracji europejskiej powinno się dostrzegać trzy zadania, których realizacja mogłaby przybliżyć wizję „Europy wielu ojczyzn”: po pierwsze, wypracowanie wspólnego modelu i standardów kwalifikacji zawodowych, jako wymóg bliskiej współpracy gospodarczej; po drugie, budowanie „świadomości europejskiej” dla integracji politycznej, wreszcie zwalczanie przesądów i stereotypów; po trzecie, zadanie implikujące określenie celów i metod pracy zwanej wychowaniem międzykulturowym²³. Kolejnym etapem budowania podstaw integracji europejskiej – według D. Lalak – jest akceptacja i zrozumienie innych stylów komunikacji, metod rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji. Edukacja wielokulturowa powinna mieć na względzie pracę pedagogiczną z cudzoziemcami oraz „przygotowanie całego naszego społeczeństwa do akceptacji i tolerancji różnic kulturowych, etnicznych a także obyczajowych”²⁴.

²¹ K. Bleszyńska, *Wychowanie dla demokracji a kształcenie mniejszości etnicznych, narodowych i religijnych we współczesnej Polsce*, „Psychologia Wychowawcza” 1994, nr 4; por. także: W. Mitter, *Problemy związane z tożsamością kulturową i tożsamością narodową w oświacie: ich ciągłość i przemiany*, [w:] *Szkoła i pedagogika w dobie przełomu*, red. T. Lewowickiego, S. Mieszalskiego, M. Szymańskiego, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995.

²² D. Lalak, *Obywatelstwa europejskie Polaków – zadania edukacji wielokulturowej*, [w:] *Pedagogika społeczna w Polsce – między stagnacją a zaangażowaniem*, red. E. Górnikowskiej-Zwolak i A. Radziejwicz-Winnickiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999, t. 2, ss. 260, 267–269; por. także: *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, red. D. Lalak, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.

²³ D. Lalak, *Obywatelstwo europejskie Polaków...*, dz. cyt., s. 267.

²⁴ Tamże.

Martin J. Haberman, podejmując problem wielokulturowości, wyróżnił osiem sposobów jej pojmowania: 1) jako współlistnienie kultur, 2) jako odmienne wartości osobiste, 3) jako zbiór różnych grup kulturowych, 4) jako sprawiedliwość i równość społeczna, 5) jako proces nadawania znaczenia nauczaniu i uczeniu się, 6) jako ogólny klimat szkoły, 7) jako ogólnooświatowa współpraca na rzecz środowiska przyrodniczego, 8) jako uczenie się konkurowania w ogólnooświatowej gospodarce²⁵. Autor zwraca też uwagę na potrzebę stopniowania celów edukacji wielokulturowej. Są to kolejno: 1) negacja podgrup dyskryminowanych, 2) tolerancja (wszyscy muszą uczyć się żyć i współpracować razem, niezależnie od różnic), 3) akceptacja różnorodności (każda odmienność jest wspaniała), 4) obrona prawa do odmienności, 5) odpowiedzialność za zmianę (wszyscy są odpowiedzialni za zmianę dyskryminacji i uprzedzeń)²⁶.

Ważne są kompetencje i umiejętności nauczyciela międzykulturowego, jego uzdolnienia do pozytywnych i skutecznych zachowań. Według znanej skali B. Rubena jest osiem składników szczególnie istotnych:

- 1) wysoki poziom szacunku dla innych,
- 2) postawa interakcyjna,
- 3) orientacja na wiedzę,
- 4) empatia,
- 5) zadaniowe traktowanie ról,
- 6) role realizowane są w relacjach wobec innych,
- 7) interakcyjne przywództwo,
- 8) tolerancja dla niejednoznaczności²⁷.

Zadaniem pedagogiki międzykulturowej jest wypracowanie wizji edukacyjnej przygotowującej wszystkich, niezależnie od pochodzenia i kultury, jaką reprezentują, „do życia i współżycia w świecie, w którym chcemy zachować spokój społeczny, odrzucając kolonizowanie świadomości mniejszości przez dominującą większość [...]”²⁸. Pedagogika międzykulturowa obejmuje znaczny tematyczny zakres i adresowana jest do wszystkich, a nie tylko do grup mniejszościowych. Jednym z zasadniczych celów kształcenia szkolnego – w wielu krajach – jest przygotowanie dobrych obywateli przestrzegających prawa, reprezentujących wspólną tożsamość narodową i lojalnych wobec państwa.

²⁵ Przytaczam za Z. Kwiecińskim, *Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogiki pogranicza*, Poznań – Olsztyn 2000, s. 276.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże, s. 277.

²⁸ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa*, [w:] *Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie. Materiały z II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, red. H. Kwiatkowskiej i Z. Kwiecińskiego, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Toruń 1996, s. 343; zob. też: *Potencjał społeczno-kulturowy polskich pograniczy*, red. Z. Jasińskiego, T. Lewowickiego, J. Nikitorowicza, Opolska Oficyna Wydawnicza, Opole 1998; W. Jelonek, *Kryzys szwedzkiej polityki wielokulturowości a adaptacja drugiego pokolenia migrantów*, „Przegląd Polonijny” 1996, z. 4; *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*, red. T. Szkudlarek, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1995.

Znane są też przykłady marginalizacji, a nawet zniknięcia wielu różnych grup etnicznych, których kultura, religia, język, wierzenia lub sposób życia nie były zgodne z rzekomym ideałem narodowym. Poszczególne państwa powinny zrezygnować z asymilacji obywateli stanowiących mniejszość narodową wbrew ich woli, a także chronić ich przed działaniami z zamiarem asymilacji. Istotny jest dialog kultur w duchu tolerancji i wzajemnego zrozumienia. Joachim Sartorius (sekretarz generalny Instytutu Goethego w Monachium) w rozmowie z redaktorem „Polityki”²⁹ Adamem Krzemińskim nie sądzi, by kultury narodowe zanikły, uważając, iż w Europie byłoby to straszne, niemniej jednak coraz więcej zjawisk ma charakter wyraźnie ponadnarodowy, europejski. Coraz więcej państw nie tylko toleruje formy ekspresji odrębności kulturowej, lecz również uznaje, że wielokulturowość i wieloetniczność to żadna przeszkoda, wręcz przeciwnie – stanowią one prawdziwe filary demokratycznej integracji społecznej. Procesy globalizacji sprawiają, że coraz częściej mamy kontakt z przedstawicielami innych środowisk i kultur, z ludźmi wyznającymi inne systemy wartości i inaczej postrzegającymi rzeczywistość, która nas otacza.

Model kulturowości oznacza tworzenie się w następstwie trwałych kontaktów międzykulturowych nowej całości kulturowej – treściowo zróżnicowanej, ale takiej, która generuje mechanizmy integracji wewnętrznej. Słusznie podkreśla Jerzy Smolicz, iż „w społeczeństwie wieloetnicznym kultury grup większościowych i mniejszościowych tworzą zasób wartości kulturowych, z których członkowie mogą czerpać, aby tworzyć swoje osobiste systemy kulturowe – wybierają niektóre części dziedzictwa swojej grupy, zestawiając je z wartościami innych grup i przeformułując w sposób, który uznają za stosowny w istniejących okolicznościach”³⁰. W skali globalnej ważne jest otwarcie się na innych, zrozumienie „Innego” poprzez dialog z jednoczesnym poszanowaniem różnic. Edukacja europejska obejmuje różne działania, które prowadzą do kształtowania postaw obywatelskich, popartych odpowiednią wiedzą, postaw akceptujących inność, otwartych, tolerancyjnych. Ma rację Katarzyna Zakroczyńska, twierdząc, iż „nie można czuć się Europejczykiem, nie czując się jednocześnie członkiem własnego narodu. Młody człowiek, aby poczuć się Polakiem, najpierw powinien zidentyfikować się ze swoją małą społecznością: rodziną, osiedlem, miastem, regionem; powinien te małe społeczności poznać, aktywnie uczestniczyć w ich życiu, poczuć się za nie odpowiedzialnym [...]”³¹. Aby iść do przodu, trzeba umieć współpracować z ludźmi, którzy różnią się zaprogramo-

²⁹ Niemcy na wynos, „Polityka” 2000, nr 15. s. 49.

³⁰ I. Machaj, *Pogranicze. Encyklopedia socjologii*, Komitet Redakcyjny pod przewodnictwem W. Kwaśniewicza, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, t. III, s. 127; J. Smolicz, *Dziedzictwo, wartości podstawowe i rozwój kulturalny w społecznościach wieloetnicznych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 3.

³¹ K. Zakroczyńska, *Edukacja europejska w szkole*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 2.

waniem kulturowym. Stwierdzenie: „Myśl globalnie, działaj lokalnie” nie jest chyba najbardziej trafne. Sugeruje ono, że wszyscy ludzie myślą podobnie. Gert Hofstede (Holender, pracuje na Uniwersytecie w Hongkongu oraz w założonym przez siebie Instytucie Badań nad Współpracą Międzykulturową w Tilburgu)³² uważa, że powinno być odwrotnie – należy myśleć lokalnie, a działać globalnie. Zdawać sobie sprawę z różnic, ale unikać wartościowania i uczyć się współpracy dla osiągnięcia wspólnych celów. Nieważne, czy ktoś jest Francuzem, Czechem czy Niemcem. Chodzi przecież o to, żeby od siebie coś dać – coś innego, specyficznego, ciekawego, interesującego. Interesującego chociażby przez swoją odmienność. Najgorsze jest upodabnianie się, dążenie do unifikacji – stwierdza Artur Majka³³. Przede wszystkim liczy się stosunek do drugiego człowieka, reakcja na kogoś, kto jest obok. Edukacja pojmowana jako edukacja człowieka, w warunkach dobrze znanych uwikłań i zagrożeń, musi być edukacją humanistyczną, a więc zorientowaną ku wartościom człowieczeństwa. Analizując system wartości, wymienia się sześć podstawowych, ważnych dla państw i narodów żyjących w Europie. Są to: prawa człowieka, bezpieczeństwo, jedność, równość, wolność i solidarność.

Znajomość innych kultur pozwala poznać specyfikę własnej kultury, a także wspólne dziedzictwo kulturowe. Odkrywanie wspólnych wartości może tworzyć fundament „solidarności intelektualnej i moralnej ludzkości” – podkreśla się w Raporcie J. Delors’a. To głównie nauczycielowi przypada rola promotora zmian, orędownika wzajemnego zrozumienia, tolerancji i pokojowego współżycia. W edukacji wielokulturowej nie chodzi o zacieranie różnic między kulturami, ale o świadomość ich istnienia. Chodzi o przygotowanie do życia w ponowoczesnym świecie. Pedagogikę (edukację) międzykulturową postrzega się jako „pedagogikę spotkania się kultur” lub jako „pedagogikę konfliktu kultur”³⁴. Obserwuje się również renesans regionalizmu, a więc swoisty zwrot jednostek ku swoim korzeniom i małym ojczyznom. Coraz wyraźniej dają o sobie znać ruchy etnoregionalne, zabiegające o większą autonomię i podmiotowość kulturalno-etniczną dla swych społeczności³⁵. Powinno się popierać wszystkie działania rozwijające małe

³² Z wywiadu J. Butrym z G. Hofstedem, *Wszyscy używamy tam-tamów*, „Polityka” 2000, nr 32.

³³ Z wywiadu M. Wittbrota z A. Majką, *Człowiek*, „Nasza Rodzina” Paryż 1999, nr 9–10.

³⁴ T. Lewowicki, *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*, [w:] *Edukacja wobec ładu globalnego*, red. T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000, s. 29–31. Por. też: *Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*, red. A. Szerląg, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007; D. Matsumoto, L. Juang, *Psychologia międzykulturowa*, przekł. A. Nowak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007; *W kręgu pytań o tożsamość narodową i etniczną Pomorza Gdańskiego*, red. A. Chodubskiego, A. Frączek, H. Głogowskiej i A. Waśkiewicz, Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Gdańsk 2011; R. Wapiński, *Polska na styku narodów i kultur. W kręgu przeobrażeń narodowościowych i cywilizacyjnych w XIX i XX wieku*, Wydawnictwo „STEPAN design”, Gdańsk 2002.

³⁵ K. Kossak-Głowczewski, *Edukacja regionalna i międzykulturowa – kontekst i narzędzia interpretacyjne*, [w:] *Przestrzenie teraźniejszości i ich społeczno-edukacyjne sensy*, red. M. Szczepskiej-Pustkowskiej, M. Lewartowskiej-Zychowicz, A. Kożyczkowskiej, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 60–71.

i duże ojczyzny oraz likwidujące szkodliwe stereotypy narodowe. W wielu skupiskach imigrantów (Niemcy, Francja) zbyt wolno zachodzą procesy integracyjne z miejscową ludnością, stąd zaostrzane są wymagania wobec obcolembiennych imigrantów. Mogą oni uzyskać obywatelstwo, ale pod warunkiem lojalności wobec danego kraju i przyswojenia sobie jego kultury³⁶.

Zadaniem pedagogiki międzykulturowej jest wypracowanie wizji edukacyjnej przygotowującej wszystkich, niezależnie od pochodzenia i kultury, jaką reprezentują, do życia i współżycia w świecie, w którym chcemy zachować spokój społeczny, odrzucając kolonizowanie świadomości mniejszości przez dominującą większość. Powinny być odrzucone uprzedzenia rasowe i ksenofobiczne. Festiwale Dialogu Czterech Kultur, które cyklicznie odbywają się w Łodzi, są ważnym wydarzeniem o dużym zasięgu. Ogniskują się na dorobku twórczym Niemców, Rosjan, Żydów i Polaków. Z tych doświadczeń i spotkań płynie przesłanie o potrzebie poznania innych narodowości, wzajemnego zrozumienia i poszanowania.

Bibliografia

- Balachowicz J., *Przesłanie do narodów świata w sprawie oświaty i wychowania*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 5.
- Bartz B., *Edukacja wielokulturowa jako warunek integracji europejskiej*, [w:] *Transformacja w edukacji – konieczność, możliwości, realia i nadzieje*, red. E. Podoskiej-Filipowicz, H. Błażejowskiego i R. Gerlacha, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1995.
- Bartz B., *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji, Duisburg – Radom 1997.
- Bińczycka J., Jacher W., *Problematyka kulturowa i wychowawcza migrantów*, „Chowanna” 1980, nr 2.
- Bleszyńska K., *Wychowanie dla demokracji a kształcenie mniejszości etnicznych, narodowych i religijnych we współczesnej Polsce*, „Psychologia Wychowawcza” 1994, nr 4.
- Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1993.
- Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*, red. J. Nikitorowicz, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 1995.
- Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*, red. A. Szerląg, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.

³⁶ B. Wieliński, *Merkel laje imigrantów i multikulti*, „Gazeta Wyborcza” z dn. 18.10.2010 r.; por. też: *Społeczeństwo wielokulturowe wyzwaniem w pracy nauczyciela andragoga*, red. J. Horyń i J. Maciejewskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011; J. Załęcki, *Kontakt międzykulturowy a obraz Niemca w świadomości gdańszczan*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008; *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000.

- Edukacja wobec wielokulturowości*, red. M. Janukowicz, K. Rędziński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2002.
- Jelonek W., *Kryzys szwedzkiej polityki wielokulturowości a adaptacja drugiego pokolenia migrantów*, „Przegląd Polonijny” 1996, z. 4.
- Kłóskowska A., *Kultura masowa*, PWN, Warszawa 1980.
- Kłóskowska A., *Kultura narodowa u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Kłóskowska A., *Otwartość i sąsiedztwo kultur narodowych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1997, nr 1.
- Kossak-Główniczewski K., *Edukacja regionalna i międzykulturowa – kontekst i narzędzia interpretacyjne*, [w:] *Przestrzenie teraźniejszości i ich społeczno-edukacyjne sensory*, red. M. Szczepskiej-Pustkowskiej, M. Lewartowskiej-Zychowicz, A. Kożyczkowskiej, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
- Kreowanie tożsamości. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Kwiatkowska H., *Europejski wymiar edukacji: próba identyfikacji idei – implikacje dla kształcenia nauczycieli*, „Studia Pedagogiczne” 1995, t. LXI.
- Kwieciński Z., *Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogiki pogranicza*, Poznań – Olsztyn 2000.
- Lalak D., *Obywatelstwa europejskie Polaków – zadania edukacji wielokulturowej*, [w:] *Pedagogika społeczna w Polsce – między stagnacją a zaangażowaniem*, red. E. Górnikowskiej-Zwolak i A. Radziejwicz-Winnickiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999, t. 2.
- Lewowicki T., *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*, [w:] *Edukacja wobec ładu globalnego*, red. T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000.
- Machaj I., *Pogranicze. Encyklopedia socjologii*, Komitet Redakcyjny pod przewodnictwem W. Kwaśniewicza, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, t. III.
- Matsumoto D., Juang L., *Psychologia międzykulturowa*, przekł. A. Nowak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, red. D. Lalak, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.
- Mitter W., *Problemy związane z tożsamością kulturową i tożsamością narodową w oświacie: ich ciągłość i przemiany*, [w:] *Szkoła i pedagogika w dobie przelomu*, red. T. Lewowickiego, S. Mieszalskiego, M. Szymańskiego, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995.
- Niemcy na wynos*, „Polityka” 2000, nr 15.
- Nikitorowicz J., *Problemy edukacji regionalnej i międzykulturowej w pedagogice społecznej*, [w:] *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka*, red. E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, E. Cyrańska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1980.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa*, [w:] *Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie. Materiały z II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, red. H. Kwiatkowskiej i Z. Kwiecińskiego, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Toruń 1996.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

- O potrzebie dialogu kultur i ludzi*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000.
- Potencjał społeczno-kulturowy polskich pograniczy*, red. Z. Jasińskiego, T. Lewowickiego, J. Nikitorowicza, Opolska Oficyna Wydawnicza, Opole 1998.
- Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*, red. T. Szkudlarek, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1995.
- Smolicz J., *Dziedzictwo, wartości podstawowe i rozwój kulturalny w społecznościach wieloetnicznych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 3.
- Społeczeństwo wielokulturowe wyzwaniem w pracy nauczyciela andragoga*, red. J. Horyń i J. Maciejewskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.
- Starenhagen R., *Edukacja do świata wielokulturowego*, [w:] *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI Wieku pod przewodnictwem Jacques’a Delorsa*, przetł. W. Rabczuk, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich; Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998.
- Synak B., *Kaszubska tożsamość, ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1998.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1998.
- Wapiński R., *Polska na styku narodów i kultur. W kręgu przeobrażeń narodowościowych i cywilizacyjnych w XIX i XX wieku*, Wydawnictwo „STEPAN design”, Gdańsk 2002.
- Wielński B., *Merkel łąje imigrantów i multikulti*, „Gazeta Wyborcza” z dn. 18.10.2010 r.
- W kręgu pytań o tożsamość narodową i etniczną Pomorza Gdańskiego*, red. A. Chodubskiego, A. Frączek, H. Głogowskiej i A. Waśkiewicza, Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Gdańsk 2011.
- Wywiad J. Butrym z G. Hofstedem, *Wszyscy używamy tam-tamów*, *Polityka*” 2000, nr 32.
- Wywiad M. Wittbrota z A. Majką, *Człowiek*, „Nasza Rodzina” Paryż 1999, nr 9–10.
- Zakroczyńska K., *Edukacja europejska w szkole*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 2.
- Załęcki J., *Kontakt międzykulturowy a obraz Niemca w świadomości gdańszczan*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.

Summary

Multicultural education in civil society

The article thoroughly discusses the aspects of multicultural upbringing and education as a dominant trend in modern Pedagogy. Multicultural approach promotes the peoples’ rights for multiple cultures and cultural pluralism theory. As the author concludes, ‘Today there is no come back to pure national cultures’. All education should then be open to cultural differences. Multicultural pedagogy encompasses vast areas of concepts and it addressed to all, not only minorities.